

זכויות האדם בשטחים: הכיבוש נעשה יותר נוח

ארבעים וחמש שנה חלפו מאז כיבוש השטחים, ונראה שהתרגלנו. רובו של הציבור הישראלי נולד אחרי הכיבוש או זמן קצר לפניו ואינו מכיר מצב אחר, כאילו כך היה מאז ומתמיד; כאילו זה הסדר הטבעי של הדברים. אלא שאין שום דבר טבעי, חוקי או צודק במשטר האפליה וההפרדה השורר בשטחים הכבושים. בחסות אשליית הסטטוס קוו הולך משטר זה ומתקבע, בד בבד עם המשך הפגיעה בזכויות האדם של התושבים הפלסטינים.

על רקע השיפור הניכר במצב הביטחוני בשנים האחרונות הוקל מצבם של הפלסטינים תושבי הגדה המערבית, בעיקר במה שקשור לחופש התנועה: הוסרו או נפתחו מחסומים וחסימות בתוככי הגדה, והותרה מחדש תנועת פלסטינים בכבישים מסוימים. בעיד אלפטר האחרון ניתנו אישורי כניסה לישראל לעשרות אלפי פלסטינים, ורבים הגיעו לחופי הים ביפו, אחרי שנים ארוכות שבהן נאסר עליהם להגיע לשם.³⁵² בעקבות פניות חוזרות ונשנות של האגודה לשר הביטחון הודיע צה"ל כי יסיר את מגבלות התנועה בין בקעת הירדן לשאר הגדה המערבית.³⁵³ בכך הוסרו כמעט כל המגבלות הקבועות האחרונות על תנועת כלי רכב פלסטיניים בתוך הגדה המערבית, אך עדיין מוטלות בה מגבלות תנועה, בעיקר על כניסתם של פלסטינים ל"מרחב התפר" שממערב לגדר ההפרדה, ומגבלות תנועה חמורות קיימות עדיין בחברון.³⁵⁴ בעזה השתפר המצב בעקבות פתיחת מעבר רפיח המאפשר יציאה למצרים, ולאחר הפסקת האש בנובמבר 2012 ניתנו הקלות נוספות בסגר. אולם נמשכות ההגבלות על הכנסת חומרי בניין לרצועה, על ייצוא של תוצרת חקלאית ממנה ועל תנועת אנשים בין עזה לגדה.³⁵⁵

אבל השקט היחסי וההקלות המזדמנות אינם משנים את העובדה שישראל ממשיכה לשלוט על מיליוני בני אדם החיים תחת משטר צבאי ושזכויותיהם הבסיסיות נרמסות דרך קבע. מפעל ההתנחלויות יצר מצב פסול של העדפה מוחלטת של האינטרסים והזכויות של המתנחלים בכל תחומי החיים, תוך נישול האוכלוסייה הכבושה ממשאבי הקרקע והמים ופגיעה בזכויותיה הבסיסיות, כגון הזכויות לקניין, לחופש תנועה, לביטחון אישי ומעל לכול – לשוויון בפני החוק. 45 שנה לאחר כיבוש השטחים, נראה כי מדינת ישראל מתרחקת יותר ויותר מעקרונות המשפט הבין-לאומי, הקובעים חד-משמעית כי הכובש אמור להחזיק בשטח הכבוש כנאמן והמצאותו בו זמנית בלבד, אך כל עוד הוא שם הוא מחויב לדאוג לאינטרסים ולזכויות של האוכלוסייה הנכבשת.

³⁵² גדעון לוי, **ים הפלסטינים בתל אביב**, הארץ, 23.8.2012, <http://www.haaretz.co.il/opinions/1.1807299>, עם זאת חשוב לציין שמשטר ההיתרים המוטל על הפלסטינים נותר בעינו, וכל כניסה לישראל או יציאה לחו"ל מהגדה תלויה בהיתר או בבדיקה במעבר הגבול.

³⁵³ צה"ל הודיע כי יסיר את הגבלות על תנועת פלסטינים בבקעת הירדן, אתר האגודה לזכויות האזרח, 15.10.2012, <http://www.acri.org.il/he/?p=24022>, נכון לנובמבר 2012, הסרת הגבלות עדיין לא יושמה במלואה.

³⁵⁴ על הגבלות התנועה בחברון ועל השפעתן של הגבלות התנועה בגדה ובעזה על הכלכלה ראו: **מעקב הומניטרי**, משרד האום לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA), ספטמבר 2012, http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_the_humanitarian_monitor_2012_10_23_hebrew.pdf
³⁵⁵ מידע מעודכן על המצב בעזה מתפרסם כל העת באתר עמותת גישה – מרכז לשמירה על הזכות לנוע. ראו למשל: **מידע, מעקב, מחירים וחוסרים: מעקב שוטף**, http://www.gisha.org/content-moduls.asp?lang_id=he&p_id=1232; **פעילות המעברים, מנהרות, מחירים וחוסרים: מעקב שוטף**, http://www.gisha.org/item.asp?lang_id=he&p_id=1738; **לצד ההקלות, סימנים להחמרה בסגר**, 25.11.2012, http://www.gisha.org/item.asp?lang_id=he&p_id=1763.

מיסוד ה"נורמליות" של התמשכות הכיבוש

בשנה החולפת בלטו במיוחד תהליכים ויוזמות חקיקה שמטרתם להאיץ את ה"סיפוח דה-פקטו" של השטחים הכבושים לישראל, למשל על ידי "טשטוש" נוסף של הקו הירוק בכל הנוגע לתושבים היהודים החיים בגדה והחלת הדינים הישראליים על ההתנחלויות. כך מתחזקת המגמה של השנים האחרונות, ולפיה יש בשטחים שתי מערכות חוק: האחת – ישראלית-אזרחית, ליהודים המתגוררים בהתנחלויות, והשנייה – צבאית, לפלסטינים. אמנם חלק מהיוזמות המרכזיות שידונו להלן טרם יצאו אל הפועל, אך אין ספק שבמושב הכנסת האחרון קודמה מגמה זו במהירות ובנחישות, וחברי הכנסת התעלמו, במודע או מתוך בורות, מהעובדה שעל פי הדין הבין-לאומי הכנסת כלל אינה מוסמכת לחוקק חוקים בשטח הכבוש.

איסור אפליה מחמת מקום מגורים:³⁵⁶ חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, התשס"א-2000 נועד לקדם את השוויון ולמנוע אפליה מטעמים כגון לאום, דת, מוצא, מגדר, נטיה מינית או השקפה פוליטית. ביולי 2012 אושר בוועדת הכלכלה נוסח לקריאה ראשונה של הצעה ראויה לתיקון החוק, המבקשת להוסיף לעילות האפליה את מקום המגורים. ואולם לפי הצעת החוק "מקום מגורים" כולל בשטח המדינה גם את השטחים הכבושים. הניסיון "להשוות" בין השטחים לישראל פסול מעיקרו. למרבה האירוניה, הצעת החוק תגביר למעשה את האפליה על בסיס לאום בשטחים הכבושים, מעצם החלתה רק על האזרחים הישראליים שם ולטובתם בלבד.

חוק ההסדרה / החוק להכשרת מאחזים:³⁵⁷ בנובמבר 2011 הוגשו שתי הצעות חוק להסדרת מאחזים שנבנו על קרקע פלסטינית פרטית. הן מצטרפות לשורה של הצעות חוק דומות שעלו על סדר יומה של הכנסת, ולכולן מטרה אחת – להכשיר בדיעבד בנייה לא מורשית על קרקע פרטית בשטחים, תוך חרמתה מבעליה הפלסטינים ותמורת פיצוי כספי.

רוב השרים וחברי הכנסת תמכו בהצעות החוק, אך בשל לחץ ציבורי ובין-לאומי נאלץ ראש הממשלה להטיל עליהן וטו, והן נפלו במליאת הכנסת ביוני 2012. "פיצוי" על הפלתן היה הסדר של הממשלה עם סיעות הקואליציה בעניין הבתים בשכונת האולפנה ובניית 851 יחידות דיור בהתנחלויות בגדה.

הצעות החוק מסמנות עליית מדרגה ברמיסת זכויות הפרט ובביזוי שלטון החוק בשטחים, תוך התעלמות מופגנת מהחלטות בג"ץ,³⁵⁸ ובמיסודו של משטר מפלה הפוגע פגיעה אנושה בזכויותיהם האישיות והקולקטיביות של התושבים הפלסטינים החיים תחת כיבוש.

אין כיבוש – מסקנות ועדת לוי: כלי מרכזי לקידום ההכשרה בדיעבד של התנחלויות בשטחים הוא הוועדה שהקימה הממשלה בתחילת 2012 בראשותו של השופט בדימוס אדמונד לוי. על הקמת

³⁵⁶ הצעת חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים (תיקון - איסור הפליה מחמת מקום מגורים), התשע"א-2011. לנוסח הצעת החוק ולעמדת האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/?p=23087>

³⁵⁷ הצעת חוק הגנה על מחזיקים במקרקעין ביהודה ושומרון, התשע"ב-2011, הצעת חוק שמירה על זכויות מקימי מבנים ביהודה ושומרון, התשע"ב-2011. לנוסח הצעות החוק ולעמדת האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/?p=21897>

³⁵⁸ ובראשן פסק הדין בבג"ץ 390/79 דו"קאת נ' ממשלת ישראל ("בג"ץ אלון מורה"), שקבע שאסור לישראל להקים יישובים אזרחיים על קרקע פלסטינית פרטית. על פסק הדין באתר המוקד להגנת הפרט: <http://www.hamoked.org.il/Document.aspx?dID=Documents1240>

הוועדה החליט ראש הממשלה נתניהו בסוף שנת 2011, ומטרתה הייתה לייעץ לממשלה ולסייע בהסדרת מעמדם של המאחזים הבלתי חוקיים בגדה המערבית, שנמצאים תחת החלטת פינוי של בית המשפט העליון. עצם מינוי הוועדה, ללא קשר למסקנותיה, מבטא "נרמול" של ההתנחלויות, והניסיון לעגן הבחנה בין מאחזים בלתי חוקיים לבין התנחלויות "חוקיות" לכאורה פסול מעיקרו. על פי המשפט ההומניטרי הבין-לאומי, הן ההתיישבות הממוסדת בהתנחלויות והן ההתיישבות הבלתי מורשית במאחזים אינן חוקיות, ושתייהן פוגעות בזכויות האדם של הפלסטינים תושבי הגדה; כל ההתיישבות הישראלית בשטחים מנוגדת למשפט הבין-לאומי.³⁵⁹ גם הניסיון לקבוע שרק בנייה על קרקע פרטית אינה חוקית (לעומת בנייה על קרקע ציבורית) אינו מתיישב עם הוראות הדין הבין-לאומי: התנחלות המוקמת על קרקע פרטית מפרה איסור ברור במשפט הבין-לאומי על הפקעת רכוש פרטי; התנחלות המוקמת על קרקע ציבורית מפרה את האיסור לנצל את משאבי השטח הכבוש לקידום האינטרסים של המדינה הכובשת ולצרכיה.

ועדת לוי פרסמה את מסקנותיה ביוני 2012, וקבעה, בין השאר, כי שטחי הגדה אינם כבושים, וכי אין מניעה שאזרחי ישראל היהודים יתנחלו בהם. כמו כן היא המליצה להסדיר את מעמדם של הרוב המכריע של המאחזים הבלתי חוקיים ולהקל על הליכי רכישת קרקע ותכנון לישראלים ביהודה ושומרון.³⁶⁰ הממשלה טרם אימצה את מסקנות הוועדה, ועל פי הפרסומים החליט ראש הממשלה "לקבור" את דוח הוועדה, מחשש להשלכות בין-לאומיות.³⁶¹

לעמדת האגודה לזכויות האזרח אין ביכולתה של ועדה זו או אחרת לשנות את המשפט הבין-לאומי. מסקנות ועדת לוי מופרכות מבחינה משפטית, ותכליתן היא להכשיר את העוול ארוך השנים שממשלות ישראל מבצעות בשטחים ולהעמיקו.³⁶² בעניין אחד הוועדה צודקת: אין הבדל בין המאחזים להתנחלויות. באלה וגם באלה יש משום הפרה של המשפט הבין-לאומי ופגיעה אנושה בחייהם של התושבים הפלסטינים.

פסק דין המחצבות: בסוף דצמבר 2011 דחה בג"ץ את עתירת ארגון יש דין בעניין חוקיות כריית מחצבים על ידי מחצבות ישראליות בגדה המערבית.³⁶³ בעתירה דרש הארגון שחברות ישראליות יפסיקו את כל פעולות החציבה והכרייה בגדה, בטענה שהן אינן חוקיות וכרוכות בניצול כלכלי בוטה של שטח כבוש לטובת צרכיה של מדינת ישראל, שהיא הכוח הכובש. בג"ץ דחה את העתירה על הסף בנימוק שזהו עניין מדיני מובהק, שהוסדר בהסכמי הביניים ("הסכמי אוסלו") בין ישראל לרשות הפלסטינית, ועל כן אינו שפיט. אולם פסק הדין התייחס גם לטענות המהותיות של העותרים והיה אפשר להבין ממנו שבית המשפט קובע הלכה חדשה, ולפיה המשפט הבין-לאומי אינו אוסר על כוח כובש להשתמש במשאבי השטח הכבוש ולהפיק ממנו רווחים.

³⁵⁹ סעיף 49(6) לאמנת ג'נבה הרביעית אוסר באופן מוחלט על העברת אוכלוסיה של הכובש לשטח הכבוש. להרחבה ראו עמדת האגודה לזכויות האזרח שהוגשה לוועדת לוי, <http://www.acri.org.il/he/?p=20973>.

³⁶⁰ איתמר פליישמן, "דו"ח השופט לוי: אין כיבוש, להכשיר מאחזים, ynet, 9.7.2012, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4252901,00.html>.

מסקנות הוועדה באתר ynet: <http://go.ynet.co.il/pic/news/9.7.2012/edmond.pdf>.

³⁶¹ חיים לוינסון, "רה"מ החליט לקבור את דו"ח שינוי מעמד ההתנחלויות, הארץ, 15.8.2012, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1801368>.

³⁶² האגודה: מסקנות ועדת לוי מופרכות ומכשירות משטר של אפליה ממוסדת, אתר האגודה לזכויות האזרח, 9.7.2012, <http://www.acri.org.il/he/?p=22577>. ראו גם: "דו"ח ועדת לוי: לאן נעלמו הפלסטינים?", בצלם, http://www.btselem.org/hebrew/settlements/20120711_levy_committee_report.

³⁶³ בג"ץ 2164/09 יש דין - ארגון מתנדבים למען זכויות אדם נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית (פס"ד מיום 26.12.2011), <http://elyon2.court.gov.il/files/09/640/021/N14/09021640.N14.htm>.

עם פרסום פסק הדין העלו ארגוני זכויות האדם חשש, שהוא יאפשר לישראל להתייחס לגדה ולמשאביה כאילו כבר סופחו לישראל, וייתן למדינה ולגורמים ישראלים פרטיים רשות לבזוז את מחצביה לתועלתם, ולהתעלם לחלוטין מזכויותיהם של תושבי השטחים.³⁶⁴ בינואר 2012 הגיש ארגון יש דין בקשה לדיון נוסף בפסק הדין.³⁶⁵ אל הבקשה צורפה חוות דעת שעליה חתומים מומחים ישראלים מובילים במשפט בין-לאומי.³⁶⁶ לטענת המומחים טעו שופטי בג"ץ בפרשנותם להוראות דיני הכיבוש העוסקות בסמכויות הכובש לנהל את רכוש הציבור בשטח הכבוש, ופסק דינם סותר עקרונות יסוד של המשפט הבין-לאומי. כמו כן נטען כי פסק הדין סותר הלכה קודמת ומושרשת של בג"ץ, אשר הנחתה אותו בכל הקשור בדיני הכיבוש בשלושת העשורים האחרונים.

ביולי 2012 דחה בג"ץ את הבקשה לדיון נוסף,³⁶⁷ וקבע שפסק הדין ניתן בנסיבות המסוימות של העתירה ושאינן בו הלכה חדשה. בדחייתו את הבקשה לדיון נוסף נמנע למעשה בית המשפט מלומר במפורש שאסור לישראל לנצל את משאבי השטחים הכבושים.

אוניברסיטה באריאל: הכוונה להפוך את המרכז האקדמי באריאל לאוניברסיטה, שעומדת בימים אלה על הפרק,³⁶⁸ מבטאת אף היא "נרמול" של הכיבוש, של נוכחותם של ישראלים בשטחים הכבושים ושל משטר ההפרדה. זהו עוד רכיב ב"סיפוח דה-פקטו" שרומס זכויות אדם, משתמש בשטח לטובת אוכלוסיה אחת ומתעלם מהאחרת.³⁶⁹

דחיקת רגליהם של הפלסטינים משטח C

גודלו של שטח C, הנמצא בשליטה ביטחונית ואזרחית של ישראל, הוא כ-60% משטח הגדה. גרים בו כ-150,000 פלסטינים, ובו שוכנות כל ההתנחלויות. מדינת ישראל נוקטת בשטח זה פרקטיקות שונות שמקשות מאוד את חייהם של התושבים הפלסטינים, ובהן: מניעת תכנון של כפרים פלסטיניים ואכיפה מפלה של חוקי התכנון והבנייה; סגירת שטחים על ידי הגדרתם כשטחי אש או כשמורות טבע; הריסת בורות מים והחרמת עוקבי מים, ועוד. פרקטיקות אלה דוחקות את רגלי התושבים מהאזור. בכך מפרה ישראל את כללי המשפט הבין-לאומי ואת החובות המוטלות עליה ככוח הכובש בגדה המערבית, ובראשן החובה לדאוג לטובתה של האוכלוסייה המקומית ולכבד את אורחות חייה.

³⁶⁴ ביזה בהכשר בג"ץ: המחצבות הישראליות בגדה המערבית, אתר בצלם, 16.1.2012, http://www.btselem.org/hebrew/settlements/20120116_hej_ruling_on_quarries_in_wb; בג"צ: פסק הדין בעניין המחצבות אינו מהווה תקדים, אתר ארגון יש דין, 25.7.2012, <http://www.yesh-din.org/he/postview.asp?postid=2116>.

³⁶⁵ דנג"ץ 316/12 יש דין – ארגון מתנדבים למען זכויות אדם נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית, <http://www.yesh-din.org/userfiles/file/Petitions/Quarries/mines-18-DangatzFinal.pdf>.

³⁶⁶ חוות דעת מומחים של ד"ר גיא הרפז, פרופ' יובל שני, פרופ' איל בנבנישתי, ד"ר עמיחי כהן, ד"ר יעל רון, פרופ' ברק מדינה ופרופ' ארנה בן-נפתלי באתר ארגון יש דין: <http://www.yesh-din.org/userfiles/file/havat-daat-hatziva.pdf>.

³⁶⁷ דנג"ץ 316/12 יש דין – ארגון מתנדבים למען זכויות אדם נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית (החלטה מיום 25.7.2012), <http://elyon1.court.gov.il/files/12/160/003/p06/12003160.p06.pdf>, ראו גם: בג"צ: פסק הדין בעניין המחצבות אינו מהווה תקדים, ה"ש 364 לעיל.

³⁶⁸ פנחס וולף, מכללת אריאל הוכרה כאוניברסיטה – ברק מעכב האישור, וואלה, 9.8.2012, <http://news.walla.co.il/?w=/2689/2556891>; שר החינוך בפתיחת שנת הלימודים האקדמית תשע"ג: "באריאל תהיה אוניברסיטה", אתר משרד החינוך, 21.10.2012, <http://tinyurl.com/crkvmuf>.

³⁶⁹ חגי אלעד, אי שוויון, אבל אקדמי בלבד, אתר העוקץ, 23.7.2012, <http://tinyurl.com/bujkg7m>.

שתי מערכות תכנון נפרדות ומפלות

ח'רבת זנוטה הוא כפר פלסטיני קטן בדרום הר חברון ובו כ-150 תושבים (27 משפחות) המתפרנסים מרעיית צאן ומחקלאות. הכפר קיים זה דורות, שנים רבות לפני כיבוש הגדה המערבית ב-1967. ב-2007 הוציא המינהל האזרחי צווי הריסה לרוב הבתים בכפר. עמדת המדינה היא כי המבנים אינם חוקיים, היות שנבנו ללא היתרים. למעשה, לתושבי הכפר לא הייתה אפשרות לקבל היתרי בנייה, משום שאין לכפר תוכנית מתאר. המינהל האזרחי טוען שאין הצדקה לתכנון ח'רבת זנוטה, בעיקר משום שיש במקום אתר ארכיאולוגי.

אם צווי ההריסה בח'רבת זנוטה יוצאו לפועל, יישארו התושבים ללא קורת גג, ללא גישה למים וללא פרנסה. הריסת הבתים תרמוס את כבודם של התושבים, את תרבותם ואת אורח חייהם, וכל זה בניגוד מוחלט לחוק הבין-לאומי. בשנת 2007 עתרו תושבי זנוטה והאגודה לזכויות האזרח נגד החלטת המינהל האזרחי להרוס את הכפר.³⁷⁰ העתירה תלויה ועומדת.

סיפורו של ח'רבת זנוטה הוא דוגמה אחת מרבות למדיניות התכנון של ישראל בשטח C ולאכיפה הסלקטיבית שלה.³⁷¹ ישראל מנהלת באזור זה שתי מערכות תכנון ואכיפה המפרידות בין התושבים על בסיס הלאום: מערכת תכנון אחת למתנחלים ומערכת תכנון אחרת לפלסטינים. למרבית ההתנחלויות יש תוכניות מתאר מפורטות, המאפשרות בנייה, הקמת מבני ציבור והתרחבות עתידית. לעומת זאת, לכפרים וליישובים פלסטיניים רבים באזור C אין תכנון ולו מזערי, אף אם הם קיימים זה עשרות שנים. לרובם אין תוכניות מתאר; במקרה הטוב יש להם "תוכניות תיחום" שמסמנות את גבולות הכפר ושמטרתן העיקרית, למעשה, היא להגביל את השטח המותר לבנייה למינימום האפשרי תוך התעלמות ממצב התכנון בתוך השטח המסומן. בהתרחבותם הטבעית בשל ריבוי האוכלוסייה רואה המדינה התרחבות "לא חוקית". בכל שנה ניתנים אישורי בנייה ספורים בלבד.³⁷²

גם היבטים אחרים של מדיניות התכנון מיושמים באופן מפלה. כך למשל, המדינה טוענת שאין אפשרות להסדיר את הכפר ח'רבת זנוטה באמצעות תכנון בשל האתר הארכיאולוגי הקיים במקום; ואולם ביישוב היהודי בתל רומיידה, הממוקם על אתר ארכיאולוגי חשוב, ההתיישבות הוסדרה והושקעו סכומי כסף אדירים בשימור המבנים לצד מתן אפשרות לפיתוח היישוב.

³⁷⁰ בג"צ 9715/07 עבד אל-חלים עלי סלים בטאט נ' ועדת המשנה לפיקוח על הבניה. על העתירה וכתבי בית דין: <http://www.acri.org.il/he/?p=21163>.

³⁷¹ דוגמה נוספת היא הכפר סוסיא, שבדרום הר חברון. סיפורו של הכפר ב-25 השנים האחרונות כולל גירוש חוזרים ונשנים, התנכלויות מצד הצבא והמתנחלים, מניעת גישה לחלק מאדמותיהם החקלאיות הנמצאות בקרבת ההתנחלות סוסיא, צווי הריסה, עתירות ועתירות-נגד, וניסיונות שלא צלחו של התושבים להסדיר את הבניה בשטח כפרם באמצעות בקשות להיתרי בניה ואף ניסיון ליזום תוכנית מתאר ליישוב. ביוני 2012 הודיע המינהל האזרחי לתושבי סוסיא על כוונתו להוציא לפועל צווי הריסה המתייחסים לכחמישים מבנים, הכוללים מבני מגורים, דירים, מתקנים להפקת אנרגיה סולרית, ובורות מים. אתר הקמפיין S.O.S סוסיא: <http://sos-susya.org>; על סוסיא באתר תעאיוש: <http://www.taayush.org/?p=2613>; על סוסיא באתר בצלם: http://www.btselem.org/hebrew/planning_and_building/20120614_susya; על סוסיא באתר הטלוויזיה החברתית (וידאו) <http://tv.social.org.il/politics/2012/08/16/inner-look-susya>; חוות דעת מומחה של פרופ' אייל בנבנישתי בעניין איסור העברה כפיה של בכפר סוסיא, 30.6.2012, באתר שומרי משפט – רבנים למען זכויות אדם, <http://tinyurl.com/cbo3sks>.

³⁷² להרחבה על מדיניות התכנון בשטח C ראו: ניר שלו ואלום כהן-ליפשיץ, **התחום האסור: מדיניות התכנון הישראלית בכפרים הפלסטיניים בשטח C**, במקום – מתכננים למען זכויות תכנון, יוני 2008, <http://www.bimkom.org/dynContent/articles/ProhibitedZone1.pdf>

מדיניות התכנון והבנייה של המינהל האזרחי אינה מביאה בחשבון את אורחות חייהם של התושבים הפלסטיניים באזור C ואת טובתם, וגורמת לפגיעה בשורה של זכויות אדם. כאמור, כל ניסיון להרחבה או לפיתוח של כפר פלסטיני גורר אוטומטית הוצאת צו הריסה. יתר על כן, על פי הפרשנות הרחבה של המינהל האזרחי למונח "מבנה", כל פעולה חיונית פעוטה כגון טיוח, תיקון, הצבת מכסה על בור מים קיים, כיסוי מבנה קיים ביריעת פלסטיק או הקמת אוהל ארעי, הופכת ללא חוקית. היעדר התכנון משליך גם על אספקת שירותים בסיסיים לתושבים, כגון תשתיות מים, חשמל וביוב: תושבים פלסטיניים רבים חיים ללא חיבור לרשת החשמל ונאלצים לקנות מים במכליות במחיר מופקע. במצב הקיים, לתושבים נותרות שתי אפשרויות – שתיהן גרועות: להמשיך ולבנות על אדמותיהם הפרטיות ללא היתרים, וכך להפוך לפורעי חוק בעל כורחם ולחיות בחשש מתמיד מפני הריסה, או לעקור לאזורי A ו-B ולאבד את הנכס היחיד שברשותם – הקרקע של המשפחה.

בשנת 2011 הודיע המינהל האזרחי על כוונתו לתכנן חלק מהכפרים הפלסטיניים שבאזור C. לבקשת האגודה לזכויות האזרח ועמותת במקום – מתכננים למען זכויות תכנון, העביר אליהן המינהל רשימה של קריטריונים שאמורים להנחות את ההחלטות בעניין קידום תוכניות מתאר לכפרים.³⁷³ אולם כוונה זו טרם מומשה, וספק אם יש בה כדי לענות על צרכיהם של התושבים הפלסטיניים לאחר עשרות שנים של הגבלה והזנחה מכוונות. יתרה מזאת, מכיוון שהקריטריונים שנקבעו כלליים ועמומים, הם יאפשרו למינהל להמשיך ולדחות כל בקשה לתוכנית מתאר, הפעם בטענה שאינה עומדת בקריטריונים שנקבעו.

הקריטריונים החדשים כבר שימשו לדחייה של לפחות בקשה אחת כזו, בכפר כרדלה. זהו כפר קטן השוכן בצפון בקעת הירדן, ובו כ-320 תושבים (40 משפחות) העוסקים בחקלאות ובמרעה.³⁷⁴ אדמות הכפר הן בבעלותם. הכפר קיים עשרות שנים ומופיע במפות מנדטוריות כבר בשנת 1935. הכפר מחובר לרשת החשמל בהיתר המינהל האזרחי, ולמים – דרך הכפר השכן כרדלה. עם זאת, הוא נטול מעמד תכנוני ותושביו אינם יכולים לבנות בתי מגורים, מבנים חקלאיים או מבני ציבור ולסלול כבישים או דרכי גישה בלי להסתכן בהריסתם. בכרדלה אין גן ילדים, בית ספר, מסגד, בניין מועצה, אין מערכת ביוב ואין פתרון לפינוי מי השפכים.

פניות של האגודה לזכויות האזרח ועמותת במקום – מתכננים למען זכויות תכנון למינהל האזרחי בדרישה להכין תוכנית מתאר לכפר, על מנת לאפשר לתושבים תנאי קיום נאותים, נדחו. במאי 2012 דחה המינהל את הבקשה סופית בהתבסס על הקריטריונים החדשים. הנימוק לדחייה היה שמדובר בכפר קטן, שהבנייה בו איננה צפופה מספיק ושהוא קרוב לשני כפרים מוסדרים, שיש בהם אפשרות לפיתוח ומקום לאכלוס. החלטה זו חורצת את דינו של הכפר: בתנאים הקיימים הוא לא יוכל להתקיים לאורך זמן וסופו להיעקר. מובן שהדבר יפגע קשות באורח חייהם ובפרנסתם של התושבים, שייאלצו לעזוב את בתיהם ואת אדמותיהם החקלאיות ולעבור לכפרים אחרים.

למרבה האבסורד, גודלו הצנוע של הכפר, שהיווה בסופו של דבר סיבה מרכזית לדחיית הבקשה לתכנונו, נובע מהיותם של תושביו שומרי חוק: במשך שנים ארוכות הם נמנעו מלבנות ללא היתר, והכפר "קפא" ולא התרחב. כך, בסופו של דבר תושבי הכפר נענשו על שלא הפרו את החוק הצבאי.

³⁷³ הקריטריונים הם: "גודל מקבץ הבינוי", "ותק הבינוי", "מידת הפיזור" (של המבנים), "היתכנות למבני ציבור ותשתיות ציבוריות (קיומם או נגישות אליהם)", "קרבה לשמורות טבע, ארכיאולוגיה, דרכים וכדומה".

³⁷⁴ להרחבה על כרדלה ראו דף מידע באתר האגודה לזכויות האזרח, אוגוסט 2012, <http://www.acri.org.il/he/?p=23546>

אפליית הכפרים הפלסטיניים בולטת עוד יותר על רקע החלטתם של ראש הממשלה ושל צוות שרים באפריל 2012 להסדיר שלוש התנחלויות: סנסנה, ברוכין ורחלים. שלושתן הוגדרו ב"דוח טליה ששון" מאחזים בלתי חוקיים.³⁷⁵ באוגוסט 2012 חתם אלוף פיקוד המרכז על צו המאשר את תוכנית המתאר של ברוכין ובכך אישר למעשה את חוקיותה.³⁷⁶

הכרזה על שטחי אש

תושבים אחרים שישראל מבקשת לפנות מבתיהם ומאדמותיהם מתגוררים ב-12 כפרים באזור המכונה "מסאפר יטא" שבדרום הר חברון. תושבי הכפרים האלה מנהלים אורח חיים מסורתי ייחודי: רבים מהם חיים במערות או בסמוך למערות ומתפרנסים מחקלאות ומרעיית צאן. רובם נולדו וגדלו למשפחות שחיות באזור זה עשורים רבים, שנים רבות לפני 1967. בשנת 1999 חידש צה"ל צו המכריז על אזור מגוריהם כשטח אש, והוציא לתושבים צווי פינוי בטענה כי הם אינם תושבי קבע, תוך התעלמות מאורח חייהם המיוחד ומתרבותם החקלאית העתיקה. בנובמבר 1999 פינו כוחות הביטחון בכוח כ-700 תושבים.

מיד לאחר הגירוש הגישו האגודה לזכויות האזרח ועו"ד שלמה לקר שתי עתירות לבג"ץ בשם התושבים.³⁷⁷ בית המשפט הוציא צו ביניים ובו הורה למדינה לאפשר לתושבים לשוב לבתיהם ולרעות את צאנם על אדמותיהם בזמן שההליכים נמשכים. ההליכים התמשכו שנים ארוכות.

ביולי 2012 הודיעה פרקליטות המדינה לבית המשפט ש"לא תתאפשר שהיית קבע" ברוב האזור שהוכרז כשטח האש. משמעות ההודעה היא פינוי של שמונה מתוך 12 הכפרים וגירוש של כ-1,000 בני אדם מבתיהם. משרד הביטחון מציע לאפשר לתושבי שמונת הכפרים לעבד את אדמתם ולרעות את צאנם בשבתות ובחגי ישראל, ועוד בשתי תקופות בשנה, בנות חודש ימים כל אחת. בעקבות הודעת המדינה הורה בג"ץ למחוק את העתירות מבלי לפסוק לגופו של עניין, והותיר בעינו את צו הביניים המאפשר לתושבי הכפרים להמשיך להתגורר באזור עד 1 בנובמבר 2012. לבקשת העותרים הוארך תוקפו של הצו עד 16 בדצמבר 2012. בית המשפט גם קבע כי העותרים יוכלו להגיש עתירות חדשות נגד עמדת שר הביטחון. האגודה לזכויות האזרח מתעתדת לעתור שוב בשם הכפרים.

שטחים שהוגדרו כשטחי אש מהווים כ-18 אחוזים משטח הגדה המערבית וכמעט 30 אחוזים משטח C. מתגוררים בהם 5,000 פלסטינים בקירוב, בעיקר בדווים ורועים, הנמנים עם החלשים והפגיעים ביותר מבין תושבי הגדה המערבית. רבות מהקהילות התגוררו במקום לפני סגירת השטח. בשל ההגבלות הצבאיות גישתם לשירותי חינוך ובריאות מוגבלת, והם חיים ללא תשתיות מים, תברואה וחשמל. נוסף על כך, צמצום הגישה לשטחי המרעה פוגעת בפרנסתם ובמחייתם.³⁷⁸

³⁷⁵ עמרי נחמיאס, **צוות השרים של הממשלה החליט להסדיר מעמדן של סנסנה, רחלים וברוכין**, נענע10, 23.4.2012. <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=892199>

³⁷⁶ עוזי ברוך, **הושלמה הכשרת הישוב ברוכין**, ערוץ 7, 12.8.2012. <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/242444>

³⁷⁷ אחת מהן באמצעות האגודה לזכויות האזרח – בג"ץ 517/00 ממאמדה נ' שר הביטחון. להרחבה על הכפר ועל ההליכים בעתירות ראו דף מידע באתר האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/?p=21338>. דף המידע נכתב בשיתוף שומרי משפט – רבנים למען זכויות אדם ושוברים שתיקה.

³⁷⁸ **ההשפעה הומניטרית של "שטחי אש" שהוכרזו על ידי ישראל בגדה המערבית**, משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA), אוגוסט 2012, http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_firing_zone_factsheet_august_2012_hebrew.pdf; **מעקב הומניטרי**, משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA), יולי 2012, <http://tinyurl.com/cyu7cm9>; **שטחי אש בגדה במערבית** (מפה), משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA), אוגוסט 2012.

רבים מהפלסטינים המתגוררים בגדה המערבית סובלים ממחסור במים, מאספקת מים לא סדירה ומאיכות מים ירודה. המחסור מחמיר בחודשי הקיץ ובשנים שחונות.³⁸⁰ בשנים האחרונות גישתם של הפלסטינים לכמה ממקורות המים נחסמה משום שאזורים גדולים נסגרו לצורכי התנחלויות או שטחים צבאיים, או בשל השתלטות של מתנחלים.³⁸¹ מספר הולך וגדל של משפחות תלויות במים יקרים ממכליות, ומוציאות אחוז ניכר מהכנסתן לרכישתם. למצב זה השלכות קשות על תנאי החיים של התושבים ועל זכויותיהם הבסיסיות, במיוחד על הזכות לבריאות, על הזכות לפרנסה (בשל הצורך במים לחקלאות ולהשקיית בעלי חיים) ועל הזכות לחיים ולקיום בכבוד.

בשלוש השנים האחרונות מוסיפים על המצוקה המינהל האזרחי וכוחות הביטחון, שהורסים בורות מים בשטח C בשל היעדר היתרי בנייה.³⁸² חלק גדול מהבורות משמשים את התושבים זה שנים, כך שלא מדובר בבנייה "חדשה", אלא לכל היותר בשיפוץ או בכיסוי של בורות קיימים כדי להגן על מי הגשמים הנאגרים בבור מפני זיהומים או כדי למנוע מפגע בטיחותי. בניגוד לחוקי התכנון והבנייה, פקחי המינהל האזרחי הורסים את הבורות באופן שמוציא אותם מכלל שימוש ואינם מסתפקים בהסרת הבניה החדשה, הלא חוקית לכאורה, כגון מכסה הבור. לעתים קרובות ההריסות מתבצעות ביישובים שאינם מחוברים לרשת מים, ושהבורות הם מקור המים היחיד שלהם. הריסת הבורות הופכת את חייהם לבלתי נסבלים, ולעתים הם נאלצים לעזוב את האזור.

על פי נתוני משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA), בשלוש השנים האחרונות הרסו הרשויות הישראליות עשרות בורות מים,³⁸³ ומינואר עד אמצע אוקטובר 2012 נהרסו 26 בורות מים.³⁸⁴ כמה דוגמאות: בפברואר 2012 הרס המינהל האזרחי צריף ששימש למגורים, ארבעה דירי צאן ושני בורות מים בת'עלה שבדרום הר חברון.³⁸⁵ באפריל 2012 נהרסו בכפר א-דיכ ארבעה מבני מגורים, 11 מבנים לבעלי חיים, שלושה חדרים חקלאיים וארבעה בורות מים. 30 בני אדם, מהם 18 ילדים, נאלצו לעקור ממקומם, ומחיתתן של שמונה משפחות נפגעה. שלושה בורות מים נוספים, שהיו מקור עיקרי למים להשקיית אדמה חקלאית, נהרסו באזור אל-מגי'ונה שבנפת חברון.³⁸⁶

http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_firing_zone_map_august_2012_hebrew.pdf

³⁷⁹ קטע זה מבוסס בחלקו על פניית שומרי משפט – רבנים לזכויות האדם לשר הביטחון, ליועץ המשפטי לממשלה, למתאם הפעולות בשטחים ולראש המינהל האזרחי מיום 23.1.2012. האגודה לזכויות האזרח ורבנים לזכויות האדם ממשיכים לפעול מול המינהל האזרחי כדי להפסיק את הריסת בורות המים.

³⁸⁰ טל דהן, זכויות האדם בישראל – תמונת מצב 2009, האגודה לזכויות האזרח, דצמבר 2009, <http://www.acri.org.il/pdf/tmunat2009.pdf>, עמ' 59-60; א-דיק מתייבשת (וידאו), הטלוויזיה החברתית, אפריל 2012, <http://tv.social.org.il/politics/2012/04/17/a-dic>.

³⁸¹ לעניין השתלטות מתנחלים על מעיינות בגדה המערבית ראו: אל המעיין: ההשפעה ההומניטרית של השתלטות מתנחלים על מעיינות פלסטיניים, משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA), מרס 2012, http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_springs_report_march_2012_hebrew.pdf.

³⁸² בור מים (cistern) הוא מאגר מי גשמים הממוקם בסמוך לפני השטח וצורתו כצורת בועה. לא מדובר בבארות שאיבה או בשימוש במי תהום אלא באגירת עודפי מי גשם. על פי מדיניות המינהל האזרחי יש לבקש היתר בנייה לצורך כל שינוי בבור כגון ניקיון, שיפוץ, טיוחו או הצבת מכסה עליו.

³⁸³ כך למשל מדווח OCHA כי מינואר 2010 ועד יולי 2011 נהרסו 44 מאגרי מים בשטח c. מעקב הומניטרי, משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA), יולי 2011, <http://tinyurl.com/csg7fwf>.

³⁸⁴ דוח שבועי בנושא הגנה על אזרחים, משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA), ה-17 עד ה-23 באוקטובר 2012, <http://tinyurl.com/cdo8jwh>.

³⁸⁵ מסע הרס בלתי ניתן לעצירה בת'עלה, אתר רבנים לזכויות האדם, 16.2.2012, <http://rhr.org.il/heb/index.php/2012/02/5900>.

³⁸⁶ דוח שבועי בנושא הגנה על אזרחים, משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA), ה-11 עד ה-17 באפריל 2012, <http://tinyurl.com/c43gn3x>; כוחות הביטחון הישראליים הרסו תשתיות מים במג'ונה, אתר

בחודש אפריל כולו הרסו כוחות ישראלים 84 מבנים בשטח C, ובהם 12 בורות לאיסוף מים; התוצאה: עקירתם בכפייה של 116 אזרחים, 55 מהם ילדים.³⁸⁷ ביולי 2012 נהרסו ארבעה בורות מים, אחד מהם בבנייה. שלושה מהבורות סיפקו מים לחקלאות ל-35 בני אדם, 20 מהם ילדים.³⁸⁸ בנובמבר 2012 הרסו כוחות ישראליים שתי בריכות מים ששימשו להשקייה של שטח חקלאי בקהילת בית אנון שבנפת חברון.³⁸⁹

הפרת הדין הבין-לאומי

במדיניותה בשטח C ישראל מפרה בבוטות את כללי המשפט הבין-לאומי ההומניטרי, משום שאינה ממלאת את החובות המוטלות עליה בהיותה הכוח הכובש בגדה המערבית. בין היתר המדינה הכובשת חייבת לשמור על המצב שהיה קיים בשטח ערב הכיבוש ולדאוג לטובת תושביו, שזוכים למעמד של "מוגנים". אסור למדינה הכובשת לפגוע במתקנים אזרחיים החיוניים להשרדותם של התושבים בשטח הכבוש.³⁹⁰ על הכוח הכובש מוטלת גם החובה להבטיח את הסדר, את הביטחון, את החיים הציבוריים ואת רווחת האוכלוסייה המוגנת בשטח הכבוש,³⁹¹ ולספק את צרכיהם של התושבים בכל תחומי החיים.

משמעות החובות המוטלות על הכוח הכובש בקשר למדיניות התכנון והבנייה היא, שמדינת ישראל הייתה צריכה לא רק להכיר באופן אוטומטי ביישובים שהיו קיימים בשטח ערב הכיבוש, אלא אף לאפשר לתושביהם תכנון ובנייה עתידיים בהתחשב בגידול הטבעי, באורחות חייהם המסורתיים וברצונם לשפר את תנאי חייהם. בעניין בורות המים, כיוון שישראל נושאת באחריות לגורלה ולרווחתה של האוכלוסייה חובתה לספק מים לתושבי הגדה. במקומות שבהם הרשויות הישראליות הורסות מאגרי מים מטעמי תכנון, חובתן להבטיח לאוכלוסייה שנפגעה מההריסה אספקה זמינה ונגישה של מים נקיים וראויים לשימוש, בכמות שתבטיח את צרכיה.

לעניין שטחי האש, שימוש בשטח כבוש לצרכים צבאיים כלליים מנוגד לדין הבין-לאומי. על פי הדין הבין-לאומי הכוח הכובש אינו רשאי להשתמש בשטח הכבוש כרצונו. המפקד הצבאי מחויב להימנע מפגיעה בזכויות התושבים המקומיים ובמשאביהם, אלא אם הדבר הכרחי לצורכי ביטחון נקודתיים, שנוגעים לפעילות הצבאית בשטח.³⁹² הדין הבין-לאומי גם אוסר על העברה בכפייה של תושבים מוגנים, אלא במקרי חירום ובאופן זמני, בעיקר לצורך הגנה על האוכלוסייה.

רבנים לזכויות אדם, 23.4.2012, <http://rhr.org.il/heb/index.php/2012/04/7082>, על א-דיכ ראו גם: א-דיכ **מתייבשת**, ה"ש 380 לעיל.

³⁸⁷ **מעקב הומניטרי**, משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA), אפריל 2012, http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_the_humanitarian_monitor_2011_05_18_hebrew.pdf

³⁸⁸ **דוח שבועי בנושא הגנה על אזרחים**, משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA), ה-18 עד ה-24 ביולי 2012, <http://tinyurl.com/buvopoc>.

³⁸⁹ **דוח שבועי בנושא הגנה על אזרחים**, משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטריים (OCHA), 7-13 בנובמבר 2012, <http://tinyurl.com/d6kt4d8>.

³⁹⁰ סעיף 54 לפרוטוקול הראשון משנת 1977 הנלווה לאמנות ג'נבה משנת 1949. פרופ' אייל בנבנשתי, **חוות דעת מומחה בעניין הריסה של מבנים הנחוצים להישרדות האוכלוסייה האזרחית המוגנת עקב העדר היתר בנייה**. חוות הדעת הוגשה לבקשת שומרי משפט – רבנים לזכויות האדם במסגרת בג"ץ 5667/11 **מועצת כפר דיראת רפאעיה נ' ראש המנהל האזרחי**.

³⁹¹ תקנה 43 לתקנות האג.
³⁹² **המדינה מתעלמת מדיני הכיבוש בהודעתה בנוגע לשטח אש 918**, אתר בצלם, 27.8.2012, http://www.btselem.org/hebrew/south_hebron_hills/20120827_firing_zone_918_state_response